УДК 343.195

Л.В. Карабут
кандидат юридичних наук, доцент
Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУДУ ПРИСЯЖНИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ 2012 РОКУ

Досліджено актуальну для юридичної теорії і практики проблему правової регламентації кримінальної процесуальної діяльності суду присяжних у КПК України 2012 р. Висвітлено основні відмінності моделі діяльності суду присяжних в Україні від класичної моделі суду присяжних у частині його складу й вирішуваних питань.

Ключові слова: *суд присяжних, народні засідателі, склад суду, питання факту, питання права.*

I. Вступ

У зв'язку з ухваленням і набранням чинності Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК) 2012 р., яким кардинально реформовано кримінальну процесуальну діяльність і запроваджено, як декларується, суд присяжних, постала потреба встановити, чи узгоджується правова регламентація суду присяжних в Україні з правовою регламентацією класичного суду присяжних. Є безліч праць, у яких досліджувалися питання щодо діяльності суду присяжних у межах теорії кримінального процесу раніше [3; 5; 7]. Однак наукових праць, присвячених дослідженню питання про склад суду присяжних і пов'язаного з ним питання щодо повноважень цього суду, після набрання чинності КПК 2012 р. недостатньо [6]. До того ж вони, як правило, присвячені висвітленню окремих питань діяльності суду присяжних без аналізу співвідношення повноважень професійних і "народних" суддів.

II. Постановка завдання

Мета статті – встановити здатність "народного елементу" суду присяжних блокувати рішення професійних суддів, визначити питання щодо фактів і застосовуваних до них норм права, які вирішує суд присяжних у повному складі.

III. Результати

Суд присяжних, як відомо, складається із двох колегій: власне суду присяжних – представників народу, які у вердикті вирішують питання факту (чи було вчинено злочин, чи вчинив його підсудний, чи заслуговує підсудний на полегкість), головуючого – професійного суддю, котрий у разі ухвалення присяжними обвинувального вердикту, у вироку вирішує питання права: якою є кваліфікація протиправного діяння, що його, на думку присяжних, вчинив підсудний; яке покарання підлягає застосуванню щодо визнаного винним. Отже, основне питання кримінального провадження – питання про кримінальну відповідальність – у класичному суді присяжних розділене на два "підпитання", які послідовно вирішуються двома судовими колегіями.

Розглянути питання щодо проблем діяльності суду присяжних у нашій державі спонукає та обставина, що український законодавець запровадив у правову систему держави суд присяжних у складі, якого не знає жодна інша держава – три присяжних і два професійних судді, які спільно вирішують усі питання, пов'язані з судовим розглядом, крім питання щодо обрання запобіжних заходів (ч. 3 ст. 383 КПК). Очевидно, що законодавець мав би врахувати у КПК положення Конституції України (ч. 4 ст. 124, ч. 1 ст. 127, ч. 2 ст. 129) щодо участі народу у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних[1]. Однак, у КПК регламентована участь лише присяжних, звівши їх до процесуальної діяльності народних засідателів (шеффенів)[2].

Слід наголосити на тому, що модель суду з участю народних засідателів законодавець скасував 19 травня 2011 р. [1], тобто менше, ніж за рік до ухвалення КПК 2012 р. Скасування інституту народних засідателів обґрунтовувалося такими аргументами:

– до інститутів кримінального процесу, які фактично є рудиментами радянської правової системи, яка вже давно втратила свою актуальність, відноситься інститут народних засідателів. Його існування на сьогодні викликає безліч ускладнень у правозастосуванні;

[1] Подібна норма міститься і в ч. 3 ст. 5 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" від 7 липня 2010 р. [2].

[2] В.М. Тертишник правильно вважає, що за новим КПК кримінальне судочинство повертається не до ідеї суду присяжних у його класичній формі, а до ідеї народних засідателів [7, с. 274].

© Карабут Л.В., 2013

– оскільки достатня кількість осіб, що бажають виконувати функції народних засідателів, відсутня, їх залучення стало проблемою суддів, які фактично змушені вмовляти осіб приймати участь у розгляді справ, і вдається це їм переважно за рахунок особистих контактів.

Такий стан речей призводить до зниження оперативності правосуддя, оскільки судді постійно змушені відкладати судовий розгляд, який не може розпочатися або продовжитися без участі народних засідателів;

– більшість правників вважають, що участь народних засідателів у суді фактично є тільки формальністю й суттєвого впливу, крім збільшення строків розгляду, на процес і результат вирішення справ не має. На сумнівну роль народних засідателів у забезпеченні належного рівню здійснення правосуддя, з огляду на малоуспішну історію їх застосування, вказують і міжнародні експерти;
– усунення необхідності участі народних засідателів у справах про злочини, за які законом передбачена можливість призначення покарання у вигляді довічного позбавлення волі, не призведе до погіршення якості їх розгляду, а скоріше навпаки, оскільки його пропонується передати до повноважень трьох професійних суддів [4].

Зазначені аргументи переконали народних депутатів у необхідності відмови від інституту народних засідателів. Однак, ці ж аргументи не стали перешкодою для його повернення у кримінальний процес під час голосування у тому ж складі Верховної Ради України[3]. Логіку вищого законодавчого органу прослідкувати важко.

"Радянський рудимент" цілком "успішно" увійшов у життя в новому КПК, побудованому на європейських стандартах. З тією лише різницею, що за КПК 1960 р. суд з участю народних засідателів складався із професійного судді і двох народних засідателів, а за КПК 2012 р. – з двох професійних суддів і трьох присяжних (з функціями народних засідателів). Тобто, до "радянського складу" суду законодавець додав одного професійного суддю й одного представника народу. За такого підходу до регламентації суду "присяжних" питання щодо доцільності існування представників народу у складі суду, висунуті у пояснювальній записці до вищезазначеного проекту Закону України (щодо участі народних засідателів), має радше риторичний характер.

Питання щодо складу суду не має чітко вираженого процедурного характеру, але має значення у вирішенні основного питання кримінального провадження – про винуватість особи і її покарання. Справедливість вирішення цього питання може опинитися під загрозою.

Згідно з ч. 2 ст. 391 КПК усі питання (у тому числі й основне – Л. К.) вирішуються простою більшістю голосів. У випадку, коли серед більшості складу суду, яка ухвалила рішення, відсутні професійні судді, головуючий зобов'язаний надати допомогу присяжним у складенні судового рішення (ч. 5 ст. 391 КПК). Виходить, що професійний суддя (головуючий) усупереч своєму внутрішньому переконанню (він голосував не так, як присяжні) зобов'язаний допомагати присяжним, які не мають юридичної освіти і практики, складати судове рішення. Навіть сумлінне виконання головуючим такого обов'язку здатне призвести до необ'єктивності викладення обставин кримінального правопорушення, а отже – до ухвалення несправедливого вироку.

Присяжні повинні перебувати у залі судового засідання під час дослідження обставин кримінального провадження, але вирішувати основне та похідні від нього питання присяжні мають самостійно без впливу професійних суддів. У РФ спілкування присяжних, які вирішують питання про винуватість, перебуваючи при цьому у спеціальній ізольованій кімнаті, з головуючим відбувається не інакше як через судового пристава. Інакше втрачається сенс існування суду присяжних.

Отже, запровадження суду присяжних в Україні має відбуватися не лише за рахунок збільшення у складі суду кількості непрофесійних суддів (представників народу), а тим паче – збільшення кількості професійних суддів, а шляхом відокремлення колегії присяжних, яка вирішує питання факту, від колегії професійної, котра вирішує питання права.

Але оскільки вирішення питання про нову регламентацію складу суду присяжних і порядку його діяльності є процесом тривалим, то предметом дослідження є чинна редакція процесуальних норм. Зрозуміло, що інститут суду присяжних, запроваджений у КПК 2012 р., підлягає суттєвому реформуванню у напрямі приведення його у відповідність до традиційного суду присяжних. Але зважаючи на те, що кардинальних реформ нового законодавства через незначний проміжок часу після його ухвалення, як правило, не очікують, то чинна редакція норм, що складають інститут діяльності суду присяжних, збережеться протягом більш-менш тривалого часу.

КПК 2012 р. встановив склад суду присяжних за формулою: два професійних судді плюс три присяжних, які діють як одна судова колегія, а отже – вирішують спільно

[3] Протягом періоду часу між 19 травня 2011 р. (днем скасування інституту народних засідателів) і 13 квітня 2012 р. (днем ухвалення нового КПК, в якому регламентовано по суті не суд присяжних, а суд з участю народних засідателів) виборів до законодавчого органу України не було.

всі питання, що виникають у кримінальному провадженні. Однак одне питання у суді присяжних вирішує головуючий без їхньої участі. Таким питанням є визначення незалежно від наявності клопотань доцільності продовження тримання обвинуваченого під вартою до спливу двомісячного строку з дня надходження до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру чи з дня застосування судом до обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (ч. 3 ст. 331 КПК).

Зрозуміло, чому таке положення запроваджено у КПК, – "автоматичний" перегляд рішення про продовження строку тримання під вартою повинен бути позбавлений емоційності присяжних, щоб обвинувачений за наявності підстав до його подальшого тримання під вартою не зміг ухилитися від суду. Окрім того, вирішення цього питання потребує розуміння присяжними таких юридичних понять, як "обґрунтована підозра", "ризик переховування" тощо. Але ж знання і розуміння юридичних понять вимагається від судді також під час вирішення інших процесуальних питань, що виникають у перебігу судового провадження, як-то: обрання запобіжного заходу, в тому числі і взяття під варту; вжиття заходів до порушників порядку судового засідання; об'єднання й виділення матеріалів кримінального провадження тощо. Присяжні не володіють такими знаннями, а тому у КПК мають бути внесені зміни, згідно з якими присяжні спільно із професійними суддями повинні мати право ухвалювати рішення лише про винуватість особи (щодо питання факту). Усі ж інші процесуальні питання професійні судді повинні вирішувати самостійно. Якщо вже законодавець винайшов власну модель суду присяжних, то її потрібно хоча б наблизити до класичної моделі такого суду. Присяжні у складі суду становлять більшість, тому вони можуть блокувати рішення професійних суддів про винуватість особи. А саме в цьому і полягає сутність суду присяжних – усунути професійних суддів (державних чиновників) від вирішення питання про винуватість особи. У чинному КПК професійні судді не усунуті від вирішення цього питання, але їхні можливості щодо визнання осіб винними суттєво обмежені.

Законодавець регламентував право присяжних брати участь у дослідженні всіх відомостей і доказів у судовому засіданні. Наділення присяжних таким правом є обґрунтованим. Для ухвалення ними справедливого рішення присяжні повинні бути обізнаними стосовно фактів щодо вчинення кримінального правопорушення, а також із рішеннями, ухваленими судом не по суті обвинувачення, тобто – проміжними рішеннями. Але залучення присяжних до ухвалення цих рішень є недоцільним із наведених вище міркувань - позбавлення ухвалення проміжних рішень "емоційного фону"; суворе дотримання процесуальних норм.

Хоча присяжні й присягають "при вирішенні питань керуватися законом" (ч. 2 ст. 388 КПК), однак кожного разу, коли присяжному не зрозумілі певні положення закону, він має право просити головуючого роз'яснити їх (п. 4 ч. 1 ст. 386 КПК). Головуючий зобов'язаний присяжним, які складають більшість при голосуванні,"надати правову допомогу" у складанні судового рішення. Цим законодавець підкреслює необізнаність присяжних з нормами права. І в той же час дає змогу їм брати участь у вирішенні всіх правових питань у перебігу судового розгляду (за винятком зміни запобіжного заходу у вигляді взяття під варту).

IV. Висновки

Підводячи підсумки дослідження, здійсненого у цій статті, вважаємо за доцільне зробити такі висновки:

1. Правова регламентація суду присяжних в Україні не узгоджується з "класичними" уявленнями про нього, бо незалежно від кількісного складу "народного елементу" призначенням останнього є вирішення питання щодо фактичних обставин кримінального провадження. Натомість чинна регламентація суду присяжних не відрізняється від суду з народними засідателями ("шеффенами").

2. Присяжні мають реальну можливість заблокувати ухвалення професійними суддями рішення у кримінальному провадженні, бо мають більшість голосів. Однак вони не позбавлені впливу професійного судді – головуючого – під час складання рішення суду у ситуації, коли жоден із професійних суддів не увійшов до більшості.

3. Присяжні залучаються до вирішення усіх питань як факту, так і права, за винятком питання щодо продовження строків тримання під вартою. Зважаючи на призначення присяжних у класичному суді в умовах дії чинної його правової регламентації, їх доцільно позбавити права вирішувати всі правові питання протягом усього судового розгляду.

Тема правової регламентації суду присяжних є доволі об'ємною. Тому для її повного опрацювання потрібно здійснювати подальші дослідження. Останні є доцільними за такими напрямами наукових розвідок: 1) визначення напрямів реформування процесуального законодавства з метою наближення його до класичної моделі діяльності суду присяжних; 2) встановлення механізмів обмеження ролі присяжних у вирішенні питань права в межах існуючої в Україні регламентації суду присяжних.

Список використаної літератури

1. Закон України "Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України (щодо участі народних засідателів)" від 19 травня 2011 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 47. – Ст. 530.
2. Закон України "Про судоустрій і статус суддів" від 7 липня 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41–45. – Ст. 529.
3. Маляренко В.Т. Позитиви і негативи суду присяжних / В.Т. Маляренко // Право України. – 2000. – № 3. – С. 3–12.
4. Пояснювальна записка до проекту Закону України "Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України (щодо участі народних засідателів)" / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GF6ES00A. html.
5. Теремецький В.І. Особливості впровадження суду присяжних за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / В.І. Теремецький // Форум права. – 2012. – № 3. – С. 728–735.
6. Тертишник В.М. Суд присяжних за новим КПК України / В.М. Тертишник // Кримінальне провадження: новації процесуальної теорії та криміналістичної практики : м-ли міжн. наук.-практ. конф., 18–19 квітня 2013 р., м. Сімферополь-Алушта / відпов. ред. М.А. Михайлов, Т.В. Омельченко. – Сімферополь : ДІАЙПІ, 2013. – С. 145–146.
7. Тертишник В.М. Суд присяжних: ростки і суть ідеї та її мімікрія при реформуванні кримінального судочинства України / В.М. Тертишник // Право України. – 2012. – № 7. – С. 274–279.

Стаття надійшла до редакції 11.11.2013.

Карабут Л.В. Отдельные проблемы правовой регламентации уголовной процессуальной деятельности суда присяжных в УПК Украины 2012 года

В статье исследована актуальная для юридической теории и практики проблема правовой регламентации уголовной процессуальной деятельности суда присяжных в УПК Украины 2012 г. Рассмотрены основные отличия модели деятельности суда присяжных в Украине от классической модели суда присяжных в части его состава и решаемых вопросов.

Ключевые слова: *суд присяжных, народные заседатели, состав суда, вопросы факта, вопросы права.*

Karabut L. Some problems of criminal procedural law regulating the activities of the jury according to the Code of Criminal Procedure of 2012

There is a problem of legal regulation of the criminal procedural activities of the jury in the Code of Criminal Procedure of 2012 which is very actual for legal theory and practice of criminal procedure investigated. The main differences between the model of a jury trial in Ukraine from the classical model of the jury as to its composition and the issues involved.

The author substantiates the conclusions that legal regulation of jury in Ukraine doesn't coordinate with "classical" idea. Regardless of the quantity of "people element" mission of the last is decision of the question as to real circumstances of criminal proceedings. However, the jury acting regulation doesn't differ from the court with people's assessors. Jurors have a real opportunity to block the professional judges' decision in criminal proceedings because they have a majority.

However, they are not deprived of influence of the heading professional judge during the time of the judgment in a situation when none of the professional judges joined the majority. Jurors are involved in resolving all questions issue of fact as well as law, except of the question of the extension of detention. Considering the function of jurors in classical court in terms of its current legal regulations, they should be deprived of the right to decide all legal matters throughout the trial. Subject of legal regulation of the jury is quite voluminous. Therefore, to complete its processing to make further investigations. They are appropriate in the following areas of scientific studies: 1) the definition of reform areas of procedural legislation to approximate it to the classical model of jury trial; 2) the establishment of mechanisms for limiting the role of the jury in matters of law within regulations of jury existing Ukraine.

Key words: *trial by jury, lay judges, the court, questions of fact, questions of law.*